

Tomasz SKIBIŃSKI SAC
(Warszawa, UKSW)

OJCOWIE KOŚCIOŁA W KATECHEZACH ŚRODOWYCH JANA PAWŁA II

W czasie całego pontyfikatu Jana Pawła II, środa była dniem poświęconym spotkaniom z wiernymi w czasie audiencji generalnych, podczas których Papież wygłaszał katechezy. Przywiązywał do tych spotkań ogromną wagę. W ciągu swojego, liczącego ponad 27 lat, pontyfikatu, udzielił 1166 audiencji generalnych, w których bezpośrednio uczestniczyło ponad 17,6 mln osób.

Katechezy wygłaszane w czasie audiencji środowych możemy podzielić na cykle tematyczne, niekiedy przerywane, gdy Ojciec Święty zawieszał na pewien czas rozważanie tematu i podejmował go na nowo po kilku tygodniach czy miesiącach. Z zasady wygłaszał specjalne katechezy także w ważniejsze uroczystości, z okazji pielgrzymek zagranicznych, w okresie adwentu i Wielkiego Postu.

Najważniejsze cykle papieskich katechez środowych są następujące:

1. Cztery cnoty kardynalne (kontynuacja cyklu rozpoczętego przez Jana Pawła I): (1978)
2. Odkupienie ciała i sakramentalność małżeństwa:
 - Pierwotna jedność mężczyzny i kobiety: katechezy o Księdze Rodzaju (1979-1980)
 - Błogosławieni czystego serca: katechezy o Kazaniu na Górze (1980-1981)
 - Teologia Ciała Mistycznego Chrystusa (1981-1984)
 - Moralność i duchowość małżeńska: refleksje na temat encykliki *Humanae vitae* (1984)
3. Katechezy na temat Credo:
 - Bóg Ojciec i Stwórca (1985-1986)
 - Jezus Chrystus, Syn i Zbawca (1987-1989)
 - Duch Święty, Dawca życia (1989-1991)
 - Kościół w Credo (1991-1995)
 - Maryja (1995-1997)
4. Przygotowanie do Roku Wielkiego Jubileuszu roku 2000 (1997-2000)
5. Obchody Roku Jubileuszowego (2000)
6. Liturgia Godzin: komentarze do tekstów (2001-2005)

Te odrębne cykle katechez różnią się między sobą także stopniem i sposobem wykorzystania teksów Ojców Kościoła.

W ciągu pierwszych miesięcy swego pontyfikatu Jan Paweł II podejmuje w czasie środowych katechez temat cnót kardynalnych, zainicjowany przez swego poprzednika, Jana Pawła I, a następnie prowadzi katechezy dotyczące aktualnych wydarzeń roku kościelnego¹. W czterech katechezach poświęconych kolejno cnotom: roztropności, sprawiedliwości, męstwa i wstrzemięźliwości, Ojcowie Kościoła nie są cytowani ani razu².

Kolejny cykl papieskich katechez jest poświęcony tematyce odkupienia ciała i sakramentalności małżeństwa oraz moralności i duchowości małżeństwa w oparciu o encyklikę *Humanae vitae*³. Jest to problematyka, którą Karol Wojtyła w sposób twórczy zajmował się już od lat pięćdziesiątych XX wieku – cykl będący więc kontynuacją osobistych zainteresowań Jana Pawła II. Swój oryginalnej teologii ciała oraz analizie encykliki *Humanae vitae* poświęcił blisko 130 katechez ujętych w kilku krótszych cyklach. Te rozważania były kilkakrotnie przerywane celem podjęcia aktualnych tematów życia Kościoła, a także w czasie, gdy katechezy były przez kilka miesięcy zawieszane ze względu na leczenie i rekonwalescencję po zamachu w 1981 roku.

Rozważania tego okresu, będące podjęciem pytań wywołanych w szerokim znaczeniu przez encyklikę *Humanae vitae*, koncentrują się przede wszystkim wokół zagadnień biblijnych i personalistycznych, ukazując z jednej strony zakorzenienie tej nauki w źródłach Objawienia, a z drugiej strony szukając odpowiedzi na pytanie o istotę postępu, czyli rozwoju człowieka. W tym cyklu katechez bezpośrednie odwołania do autorów epoki patrystycznej są sporadyczne. Jest to zazwyczaj zaledwie kilka odnośników patrystycznych użytych w ciągu roku, a i te nieliczne często znajdują się nie w samym tekście katechezy, ale w końcowych pozdrowieniach kierowanych przez Ojca Świętego do zgromadzonych na audyencji pielgrzymów⁴. Nieliczni Ojcowie Kościoła przywoły-

¹ Te katechezy zostaną omówione ogólnie na zakończenie artykułu.

² Wygłoszone w okresie 25 X – 22 XI 1978 roku.

³ To katechezy głoszone okresie od 5 IX 1979 do 28 XI 1984 roku. Polski tekst katechez por. w: *Katechezy Ojca Świętego Jana Pawła II. Teologia małżeństwa*, Kraków 1999.

⁴ Papież przywołuje w tych tekstach pozdrowień następujących Ojców Kościoła: Cyprian – *W rozmowie z Chrystusem o podstawach rodziny* (5 IX 1979), w Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*, red. E. Weron – A. Jaroń (= NP), II/2, Poznań 1992, 119: „Życząc wam, abyście zawsze stanowili, według wyrażenia św. Cypriana, «braterstwo, które posiada jedną duszę» (*Ep.* 11, 3, PL 4, 242B)”; Augustyn – tamże, NP II/2, 121: „Niesiecie w niej jasną i pełną siłę poświęconej miłości, która, jak mówi św. Augustyn, «jest tym silniejsza, im jest bardziej święta» (*Ep.* 127, 9)”; Benedykt z Nursji – *Człowiek, któremu Bóg powierzył swoje tajemnice* (19 III 1980), NP III/1, 264-266; Grzegorz Wielki (3 IX 1979), NP II/2, 112-113: „W związku z tym św. Grzegorz Wielki, mój czcigodny poprzednik, którego wspomnienie dzisiaj obchodzimy [...] stwierdza [...], abyśmy we Mszy św. prosili o przebaczenie i przebaczeni oraz pojednali się z braćmi mówiąc: «Bóg nie przyjmuje naszej ofiary, jeżeli wpiery nie wygaśnie niezgoda serca». (*Dialogi* IV 58 i 60); Tertu-

wani w tekście samych katechez w tym okresie to: Augustyn⁵, Ireneusz⁶, Ambroży⁷, Ignacy Antiocheński⁸. Niekiedy tradycja patrystyczna jest też przywoływana ogólnie bez powołania się na konkretne dzieła⁹, lub nawiązują do niej przypisy do tekstu wygłoszonych katechez, stanowiące pogłębienie treści¹⁰.

Nowy obszerny cykl katechez rozpoczyna się w roku 1985, gdy Jan Paweł II podejmuje komentarz do *Credo*. W pierwszej, wstępnej części tych rozważań, zostaje podjęty najpierw generalnie temat ewangelizacji i katechezy, dalej wiary i Objawienia Bożego, wiary w Boga Trójjedynego, po których następują obszerne rozważania *Credo* dotyczące osób Trójcy Świętej: wiary w Boga Ojca Stworzyciela, Jezusa Chrystusa – Syna i Zbawcę, oraz Ducha Świętego – Dawcę życia¹¹.

Wraz z tą zmianą tematyki zmienia się też odniesienie do Ojców Kościoła i do całego bogactwa ich teologii. Ojcowie Kościoła są tu już obecni zdecydowanie częściej niż w poprzednim cyklu katechez, choć nie jednakowo we wszystkich częściach rozważań o *Credo*. Nie ma ich wcale we wstępnych rozważaniach dotyczących ewangelizacji i katechezy; cytaty Ojców pojawiają się w trzech odnośnikach w ostatniej katechezie omawiającej wiarę i Objawienie Boże¹²; liczniejsze, choć ciągle rzadkie, stają się, gdy Papież podejmuje temat

lian – *Medytacja nad tajemnicą Wcielenia* (25 III 1981), NP IV/1, 373-374: „Drodzy małżonkowie, powtórzę wam słowa starożytnego pisarza kościelnego: «Któż zdoła opisać szczęście małżeństwa, które Kościół uświęca, Eucharystia umacnia, błogosławieństwo pieczętuje [...] razem są także w pociechach» (*Ad uxorem II* 9)”.

⁵ Por. *Pożądliwość a sens obłubieniczy i rodzicielski ciała* (10 IX 1980), NP II/2, 313: „Podobnych opisów nie brak w całej literaturze świata”, zob. *Confessiones* VI 2, 21-22; *Podstawa etyki chrześcijańskiej* (13 VII 1983), NP VI/2, 32: „«Bo życie szczęśliwe jest radością z prawdy. Jest to radość z Ciebie, który jesteś prawdą» – pisze św. Augustyn (*Confessiones* X 23, 33)”.

⁶ Por. *Adversus haereses* III 23, 7 (26 IX 1979).

⁷ Por. *Medytacja nad tajemnicą Wcielenia* (25 III 1981), NP IV/1, 370: „Subtelnie to objaśnić w wykładzie tego właśnie fragmentu Ewangelii Łukaszejowej św. Ambroży, po raz pierwszy owego dnia dało się słyszeć objawienie Ducha Świętego i natychmiast weni uwierzono: «et auditur et creditur» (*Expositio Evangelii secundum Lucam* II 15, CCL 14, 38).

⁸ *Epistula ad Romanos. Inscr.* (4 XI 1981).

⁹ Por. katechezę *Obraz Boga 2* (25 I 1984), gdzie Jan Paweł II mówi o „wielkiej tradycji patrystycznej i scholastycznej, od Augustyna do Jana Damasceńskiego i Tomasza” (NP VII/1, 65).

¹⁰ Por. np. omówienie relacji terminów „sakrament” i „tajemnica” w przypisie do katechezy: *Podstawy sakramentalności życia chrześcijańskiego* (8 IX 1982), NP V/2, 345.

¹¹ Są to cykle wygłoszone w następujących okresach: 5 XII 1984 – 6 III 1985 (*Katecheza i ewangelizacja*), 13 III – 26 VI 1985 (*Wiara i Objawienie Boże*), 3 VII – 18 XII 1985 (*Wiara w Boga Trójjedynego*), 8 I – 20 VIII 1986 (*Bóg Ojciec*), 27 VIII 1986 – 19 IV 1989 (*Syn Boży*), 26 IV 1989 – 3 VII 1991 (*Duch Święty*). Polski tekst katechez por. w: *Katechezy Ojca Świętego Jana Pawła II. Bóg Ojciec*, Kraków – Ząbki 1999; *Katechezy Ojca Świętego Jana Pawła II. Jezus Chrystus*, Kraków – Ząbki 1999; *Katechezy Ojca Świętego Jana Pawła II. Duch Święty*, Kraków – Ząbki 1999.

¹² Por. katechezę *Źródło wiary – Objawienie Boże* (19 VI 1985), gdzie cytowany jest Augustyn (*Sermones*), Hieronim (*Commentarii in Isaiam*) i Ireneusz (*Adversus haereses*).

wiary w Trójjedynego Boga¹³; oraz w katechezach bezpośrednio przedstawiających wiarę w Boga Stworzyciela¹⁴.

Więcej miejsca zyskują Ojcowie Kościoła i generalnie piśmiennictwo wczesnochrześcijańskie w katechezach o Synu Bożym. W tym długim, trwającym prawie trzy lata, cyklu poszerza się też gama cytowanych Ojców Kościoła: Augustyn¹⁵, Ireneusz¹⁶, Tertulian¹⁷, Ignacy Antiocheński¹⁸, Euzebiusz z Cezarei¹⁹, Atanazy²⁰ i Cyryl Aleksandryjski²¹. Są wspomniane orzeczenia pierwszych soborów²² i synodów Kościoła starożytnego²³, a także symbole wiary²⁴. Ojcowie Kościoła są też niekiedy wspomniani w ogólności, czy też jest zreasumowana ich nauka z egzemplifikacją bazującą na kilku reprezentatywnych autorach²⁵.

Pod względem wykorzystania dziedzictwa patrystycznego fundamentalne miejsce zajmują w tym cyklu katechezy poświęcone bezpośrednio kształtowaniu się wiary Kościoła w Jezusa Chrystusa w świetle świadectw biblijnych²⁶, definicji Soborów oraz nauczania Ojców Kościoła²⁷. Jest w nich zreasumowany rozwój patrystycznej doktryny chrystologicznej w rytmie wyznaczonym przez cztery pierwsze Sobory, są wspomniane najważniejsze spory chrystologiczne tego okresu (arianizm, doketyzm, apolinaryzm, nestorianizm, monofizytyzm, monoteletyzm), a przede wszystkim jest przedstawiona pozytywna nauka Koś-

¹³ Cytowani tu Ojcowie i pisarze to: Augustyn (*Confessiones*) – 24 VII 1985; Boecjusz (*De consolazione philosophiae*) – 4 IX 1985; (*De persona et de duabus naturis*) – 4 XII 1985; Pseudo-Dionizy Areopagita (*De divinis nominibus*) – 11 IX i 18 IX 1985 roku.

¹⁴ Cytowani są tutaj: Ireneusz z Lyonu (*Adversus haereses*) – 9 IV i 21 V 1986; Bazyli (*Adversus Eunomium*) – 6 VIII 1986; symbol *Quicumque* – por. np. katecheza z dnia 23 X i 30 X 1985.

¹⁵ *De civitate Dei* (10 IX 1986, 29 X 1986, 12 XI 1986); *Quaestiones in Heptateuchum* (17 XII 1986); *In Johannis Evangelium tractatus* (25 XI 1987, 13 I 1988).

¹⁶ *Adversus haereses* (17 XII 1986, 12 VIII 1987, 2 IX 1987; 1 VI 1988).

¹⁷ *De carne Christi* (12 IX 1988).

¹⁸ *Epistula ad Smyrnaeos* (27 I 1988).

¹⁹ *Historia ecclesiastica* (16 XI 1988).

²⁰ *Orationes adversus Arianos* (17 II 1988).

²¹ *Commentarii in Isaiam; Commentarii in 2 Cor.* (26 X 1988).

²² Por. katechezę: *Ukazywać wartości człowieka w świetle nauki i wiary* (19 X 1988).

²³ Por. XIV synod w Kartaginie (418) oraz synod w Orange (529) wspomniane w kontekście błędów Pelagiusza (24 IX 1986).

²⁴ M.in. Skład Apostolski, Symbol Nicejsko-Konstantynopoliński (27 VII 1988), symbol *Quicumque*.

²⁵ Por. np. katechezę *Jezus, który się poczył z Ducha Świętego* (28 I 1987), w: *Katechezy Ojca Świętego Jana Pawła II. Jezus Chrystus*, Kraków – Ząbki 1999, 64: „Głoszą to Symbole wiary, Skład Apostolski, a po nim Symbol Nicejsko-Konstantynopoliński; uczą tego Ojcowie Kościoła i Sobory”; por. także katechezę *Definicje soborowe* (16 III 1988), tamże, s. 220: „Wielkie Sobory chrystologiczne, Nicejski i Konstantynopoliński zdefiniowały podstawową prawdę naszej wiary, ujmując ją w słowach Symbolu”.

²⁶ Por. katecheza: *U początków Kościoła* (2 III 1988), tamże, s. 212-215.

²⁷ Por. katechezy: *Definicje soborowe I-II* (9 III, 16 III i 23 III 1988), tamże, s. 216-226.

ciola w oparciu o wspomniane już dokumenty soborowe i inne dokumenty (*Formula unionis* z 433 r., *Tomus Leonis*), a także nauczanie Ojców takich, jak Ignacy Antiocheński, Ireneusz z Lyonu, Tertulian, Damazy I, Grzegorz z Nazjanzu, Cyryl Aleksandryjski, Jan z Antiochii czy Leon Wielki²⁸.

Z dziedzictwa patrystycznego Jan Paweł II korzystał także w następnej części cyklu – katechezach o Duchu Świętym. Powszechnie jest tutaj cytowany Symbol Nicejsko-Konstantynopoliński, pojawiają się odnośniki do synodu w Orange²⁹, są obecni Ojcowie Kościoła: Augustyn³⁰, Ireneusz³¹, Cyprian³², Grzegorz z Nazjanzu³³, Atanazy Wielki³⁴, Epifaniusz z Salaminy³⁵ i Cyryl Aleksandryjski³⁶. Jan Paweł II nawiązuje też niekiedy do Ojców bez podawania konkretnych źródeł; reasumując rozwój doktryny pneumatologicznej w Kościele starożytnym, podkreśla zasługi Ojców Kościoła i wymienia wielu z nich, jak Ambroży, Augustyn, Hilary, Bazyl, Pseudo-Dionizy Areopagita, Efrem, Atanazy, Epifaniusz, Cyryl Aleksandryjski, Maksym, Jan Damascenński, Tertulian, czy też przywołuje tradycję patrystyczną ogólnie, z egzemplifikacją ograniczoną do najbardziej reprezentatywnych autorów³⁷. Gdzie indziej – podobnie jak to już widzieliśmy wyżej – do Ojców Kościoła nawiązuje tylko w przypisach do tekstu katechez³⁸.

Lata 1991-1995 to czas katechez o Kościele³⁹ – ciąg dalszy *Credo*. Choć tradycja patrystyczna nie zajmuje już tutaj tak ważnego miejsca, jak w poprzednich, to również w tym cyklu jej nie brakuje i spotykamy katechezy w całości oparte na tekstach Ojców Kościoła, oraz takie, w których tradycja patrystyczna stanowi istotny element argumentacji. Tak dzieje się np. w katechezie z dn. 9 X 1991 r., opartej na analizie tekstu Cypriana: „Cały Kościół okazuje się jako lud zjednoczony jednością Ojca i Syna, i Ducha Świętego”⁴⁰, katechezie z 8 VII

²⁸ Por. tamże, *passim*.

²⁹ Por. katechezę: *Duch Święty witalnym początkiem wiary* (8 V 1991), zob. *Katechezy Ojca Świętego Jana Pawła II. Duch Święty*, Kraków – Ząbki 1999.

³⁰ *De spiritu et littera* (31 V 1989), *De Trinitate* (21 VII 1990, 14 XI 1990, 21 XI 1990, 3 IV 1991 – w przypisie; *Sermones* (5 XII 1990) *Confessiones* (17 IV 1991), *De perseverantia* (26 VI 1991), *De correptione et gratia* (26 VI 1991).

³¹ *Adversus haereses* (11 VII 1990, 28 XI 1990).

³² *De oratione dominica* (5 XII 1990).

³³ *Oratio V* (22 VIII 1990).

³⁴ *Epistulae ad Serapionem* (31 X 1990).

³⁵ *Ancoratus* (14 XI 1990).

³⁶ *Commentarii in Iohannem* (21 XI 1990).

³⁷ Por. np. katechezy z 31 X, 7 XI i 21 XI 1990 roku.

³⁸ Por. katechezę z dnia 5 XII 1990 r., gdzie jest przypominana *Apologia* Justyna.

³⁹ Ten cykl został rozpoczęty katechezą z 10 VII 1991, zaś zakończył się 30 VIII 1995 roku. Polskie tłumaczenie katechez por. w: *Katechezy Ojca Świętego Jana Pawła II. Kościół*, Kraków – Ząbki 1999.

⁴⁰ *De oratione dominica* 23, katecheza *Kościół a tajemnica Trójcy Przenajświętszej* (9 X 1991), w: *Katechezy Ojca Świętego Jana Pawła II. Kościół*, Kraków – Ząbki 1999, 45-48.

1992 r., gdy Papież omawia pojęcie sukcesji apostołowej⁴¹, czy w katechezie z 6 X 1993, gdy przedstawia rolę diakonatu w Kościele⁴².

Ojcowie są przywoływani w odwołaniach ogólnych, a często są wymieniani imiennie i cytowani liczni przedstawiciele tej tradycji. W całym tym cyklu są to: Ignacy Antiocheński⁴³, Augustyn⁴⁴, Hipolit⁴⁵, Klemens Rzymski⁴⁶, Cyprian⁴⁷, Ireneusz z Lyonu⁴⁸, Grzegorz Wielki⁴⁹, Tertulian⁵⁰, Pseudo-Dionizy Areopagita⁵¹, Leon Wielki⁵², Justyn⁵³, Polikarp ze Smyrny⁵⁴, Euzebiusz z Cezarei⁵⁵ i Hieronim⁵⁶. Są też wspomniane *Traditio apostolica*, *Constitutiones Aegyptiacae* oraz *Statuta Ecclesiae Antiquae*⁵⁷.

Dwa kolejne lata audiencji śródowych są poświęcone Maryi⁵⁸. Także w tym okresie Papież czerpie z bogactwa myśli Ojców Kościoła, choć – jak to widzieliśmy już w poprzednich cyklach katechez – obecność Ojców Kościoła nie jest ilościowo jednakowa we wszystkich tekstach. Na 70 katechez z tej grupy, blisko 2/3 nie zawiera wcale odnośników patrystycznych. W pozostałej grupie są jednak i takie, w których znajdujemy po kilka odnośników do tradycji patrystycznej i pełnią one fundamentalną rolę⁵⁹, a w innych także pojedyncze odnośniki do Ojców pełnią istotną rolę w przekazie orędzia katechez.

⁴¹ Nawiązując tu do dokumentów Soboru Watykańskiego II (*Lumen gentium*) przywołuje Klemensa Rzymskiego (*Epistula ad Corinthios*), Ireneusza (*Adversus haereses*), Tertuliana (*De praescriptione haereticorum*) i Ignacego Antiocheńskiego (*Epistula ad Philadelphios*).

⁴² W tej katechezie są cytowani: Ignacy Antiocheński (*Epistula ad Philadelphios*, *Epistula ad Magnesios*, *Epistula ad Trallianos*, *Epistula ad Smyrnenses*), Justyn (*Apologia I*), Polikarp ze Smyrny (*Epistula ad Philippenses*), Tertulian (*De baptismo*), Cyprian (*Epistulae*), Augustyn (*De catechizandis rudibus*), Hipolit (*Traditio apostolica*).

⁴³ *Epistula ad Smyrnenses* (10 VII 1991), *Epistula ad Romanos* (27 I i 7 VII 1993); *Epistula ad Trallianos* (13 X 1993); kilka listów jest też cytowanych w katechezie z dn. 6. X 1993 roku.

⁴⁴ *De civitate Dei* (8 I 1992 – w tekście Vaticanum II cytującym Augustyna); *De spiritu et littera* (2 XII 1992, 26 X 1994); *Epistulae* (9 XII 1992); *De catechizandis rudibus* (6 X 1993); *De correptione et gratia* (10 XI 1993).

⁴⁵ *Traditio apostolica* (1 IV 1992, 6 X 1993, 13 X 1993).

⁴⁶ *Epistula ad Corinthios* (1 VII, 8 VII 1992 i 27 I 1993).

⁴⁷ *Epistulae* (6 X 1993, 31 V 1995); *De haereticorum baptisate* (31 V 1995); *De oratione dominica* (12 VII 1995).

⁴⁸ *Adversus haereses* (27 I 1993 i 7 XII 1994).

⁴⁹ *Epistulae* (24 II 1993); *Homiliae in Hiezechielem* (26 X 1994).

⁵⁰ *De baptismo* (6 X 1993).

⁵¹ *De ecclesiastica hierarchia* (11 XI 1992).

⁵² *Sermones* (11 XI 1992).

⁵³ *Apologia I* (6 X 1993).

⁵⁴ *Epistula ad Philippenses* (6 X 1993).

⁵⁵ *Historia ecclesiastica* (13 X 1993).

⁵⁶ *Epistulae* (26 X 1994).

⁵⁷ Por. katechezę *Diakoniat w służebnej i hierarchicznej komunii Kościoła* (6 X 1993), w: *Katechezy Ojca Świętego Jana Pawła II. Kościół*, s. 288-292.

⁵⁸ To katechezy głoszone o okresie: 6 IX 1995 – 12 XI 1997 roku, por. *Katechezy Ojca Świętego Jana Pawła II. Maryja*, Kraków – Ząbki 1999.

Jeśli chodzi o cytowanych w nich autorów patrystycznych, to możemy wskazać: Augustyna⁶⁰, Ireneusza z Lyonu⁶¹, Ambrożego⁶², Jana Damascyńskiego⁶³, Germana z Konstantynopola⁶⁴, Ignacego Antiocheńskiego⁶⁵, Grzegorza z Nazjanzu⁶⁶, Epifaniasza z Salaminy⁶⁷, Modesta z Jerozolimy⁶⁸, Teoteknosa z Liwii⁶⁹, Andrzeja z Krety⁷⁰, Hormizdasa⁷¹, Seduliusza⁷², Jakuba z Sarug⁷³, Ps. Melitona⁷⁴, Ps. Orygenesza⁷⁵, Seweriana z Gabali⁷⁶ i Faustusa z Riez⁷⁷. Ojciec Święty nawiązuje też do starożytnych soborów i sporów teologicznych tego okresu.

Po zakończeniu cyklu związanego z Credo, 19 XI 1997 r. Jan Paweł II zapowiedział poświęcenie kolejnych katechez bezpośrednio przygotowaniu do Jubileuszu roku 2000. W następnych latach przedstawia więc rozważania oparte na schemacie trynitarnym, zapowiedzianym już uprzednio w *Tertio millennio adveniente*, poświęcając katechezy kolejnych lat Jezusowi Chrystusowi jedynemu Zbawcy, Duchowi Świętemu – posłanemu przez Chrystusa od Ojca, oraz samemu Bogu Ojcu, do którego prowadzi Syn przez Ducha⁷⁸. Rozważania te mogą budzić skojarzenia z katechezami wygłoszonymi uprzednio w cyklu *Credo*. Są to jednak dwa cykle odrębne i odmienne. Poprzednie wyraźnie koncentrowały się na wierze Kościoła i przedstawiały historię dogmatu trynitarnego, opierając się bardzo mocno na dziełach Ojców. Te natomiast

⁵⁹ Por. np. katechezy: *O doskonałej świętości Maryi* (15 V 1996), *O dziewictwie Maryi* (10 VII 1996), *O zaślęnięciu Matki Boskiej* (25 VI 1997), *O Wniebowzięciu Maryi w tradycji Kościoła* (9 VII 1997), *O Maryi Królowej Wszechświata* (23 VII 1997), *O Matce Kościoła* (17 IX 1997).

⁶⁰ *De natura et gratia* (5 VI 1996), *Sermones* (3 VII 1996, 12 XI 1997), *De sancta virginitate* (7 VIII 1996, 9 IV 1997), *In Johannis Evangelium tractatus* (27 XI 1996, 7 V 1997, 20 VIII 1997), *De Trinitate* (29 X 1997).

⁶¹ *Adversus haereses* (25 X 1995, 31 VII, 18 IX 1996, 17 IX, 24 IX 1997); *Demonstratio apostolica* (15 X 1997).

⁶² *Expositio Evangelii secundum Lucam* (8 XI 1995, 6 VIII 1997); *Epistulae* (17 IX 1997).

⁶³ *Orationes* (25 VI i 9 VII 1997); *De fide orthodoxa* (23 VII 1997).

⁶⁴ *Homilia I in dormitionem BMV* (9 VII i 23 VII 1997).

⁶⁵ *Epistula ad Smyrnenses* (10 VII 1996, 15 X 1997).

⁶⁶ *Orationes* (15 V 1996).

⁶⁷ *Ancoratus* (28 VIII 1996).

⁶⁸ *Encomium in Dormitionem Sanctissimae Dominae nostrae Deiparae semperque Virginis Mariae* (25 VI 1997).

⁶⁹ *Panegyricum in festivitatem Assumptionis BMV* (15 V 1996).

⁷⁰ *Homilia I in nativitate BMV* (15 V 1996).

⁷¹ *Anathematismi de Tribus Capitulis 2*, Denzinger 422 (28 VIII 1996).

⁷² *Carmen paschale* (21 V 1997).

⁷³ *Oratio in exequias BMV* (25 VI 1997).

⁷⁴ *De transitu Virginis Mariae* (9 VII 1997).

⁷⁵ *Ps-Origenis fragmenta in Lucam II*, PG 13, 1902 (23 VII 1997).

⁷⁶ *Oratio VI de mundi creatione* (17 IX 1997).

⁷⁷ *Maxima Bibliotheca Patrum VI* 620-621 (17 IX 1997).

⁷⁸ Te katechezy zakończył 5 I 2000 roku.

skupiają się na roli Osób Trójcy Świętej w ekonomii zbawczej i odnowie człowieka i świata, jaka dokonuje się w czasie, zawierają także rozważania o eschatologicznych perspektywach ludzkiego życia.

Gdy zmienił się charakter tekstów, zmieniły się także ich źródła, a co za tym idzie także miejsce, jakie w katechezach papieskich zajmują Ojcowie Kościoła. Wprawdzie także w tym cyklu znajdują się pojedyncze katechezy odwołujące się do źródeł patrystycznych, generalnie jednak teksty Ojców pojawiają się tu sporadycznie i nie odgrywają istotnej roli w przedstawieniu myśli i argumentacji⁷⁹. Bardzo rzadkie są odniesienia do tradycji patrystycznej w „roku Syna”⁸⁰, co więcej pojawiają się one tylko w ostatnich katechezach dotyczących roli Maryi w dziele zbawczym Chrystusa⁸¹. Przywoływanymi Ojcami są tu Tertulian⁸² i Augustyn⁸³. Ogromna większość odnośników patrystycznych z cyklu przygotowującego do Roku Świętego znajduje się w jego części poświęconej Duchowi Świętemu⁸⁴. Cytowani są w nich Ireneusz⁸⁵, Augustyn⁸⁶, Bazyli Wielki⁸⁷, Ignacy Antiocheński⁸⁸, Sewerian z Gabali⁸⁹, Grzegorz z Nyssy⁹⁰, Justyn⁹¹ i Cyryl Jerozolimski⁹².

W katechezach poświęconych Bogu Ojcu⁹³ cytaty z Ojców znów stają się praktycznie nieobecne. W ciągu prawie 13 miesięcy tylko w dwóch tekstach Jan Paweł II nawiązuje do dzieł Ojców: do Grzegorza z Nyssy i Ireneusza z Lyonu w jednej⁹⁴, oraz do homilii Jana Chryzostoma w drugiej⁹⁵.

Do dziedzictwa patrystycznego Jan Paweł II powraca, gdy prowadzi katechezę Roku Świętego 2000. Kilkanaście katechez z tego okresu wspiera się twórczością Ojców Kościoła, a niektóre są prawie w całości na niej opar-

⁷⁹ W okresie od 19 XI 1997 do 5 I 2000 r. odnośniki do Ojców Kościoła pojawiają się w zaledwie 15 katechezach, a wśród nich tylko 5 zawiera więcej niż jeden cytat patrystyczny.

⁸⁰ Ta część cyklu trwa od 19 XI 1997 do 13 V 1998 roku.

⁸¹ Są to katechezy z 29 IV i 6 V 1998 roku.

⁸² *De virginibus velandis* (29 IV 1998).

⁸³ *Sermones* (6 V 1998).

⁸⁴ Katechezy wygłoszone w okresie: 13 V – 9 XII 1998 roku.

⁸⁵ *Adversus haereses* (27 V 1998, 17 VI 1998, 8 VII 1998, 12 VIII 1998, 4 XI 1998); *Demonstratio apostolica* (10 VI 1998).

⁸⁶ *Sermones* (17 VI i 8 VII 1998); *In Iohannis Evangelium tractatus* (17 VI 1998); *De Trinitate* (29 VII 1998).

⁸⁷ *De Spiritu Sancto* (10 VI i 28 X 1998).

⁸⁸ *Epistula ad Ephesios* (27 V 1998).

⁸⁹ *Catena in Acta Apostolorum* (17 VI 1998).

⁹⁰ *In Canticum canticorum homiliae* (8 VII 1998).

⁹¹ *Apologia II* (16 IX 1998).

⁹² *Catecheses mystagogicae* (30 IX 1998).

⁹³ Katechezy wygłoszone w okresie: 16 XII 1998 – 5 I 2000 roku.

⁹⁴ Katecheza z dn. 17 III 1999 r. cytuje *Oratio catechetica magna* Grzegorza oraz *Adversus haereses* Ireneusza.

⁹⁵ Katecheza z dn. 7 IV 1999 r. (*Hom. in illud „Angusta est porta”*).

te⁹⁶. Cytowani w tym okresie Ojcowie to Augustyn⁹⁷, Cyprian⁹⁸, Ireneusz⁹⁹, Ambroży¹⁰⁰, Jan Chryzostom¹⁰¹, Grzegorz z Nazjanzu¹⁰², Bazyli Wielki¹⁰³, Chromacjusz z Akwilei¹⁰⁴, Atanazy¹⁰⁵, Cyryl Aleksandryjski¹⁰⁶, Teodor z Mopsuestii (cytowany jako starożytny pisarz chrześcijański)¹⁰⁷, Roman Pieśniarz¹⁰⁸, Didaché¹⁰⁹, Ignacy Antiocheński¹¹⁰ i Grzegorz z Nareku¹¹¹.

Ostatni, niedokończony cykl katechez Jana Pawła II, wygłoszony w latach 2001-2005, dotyczył tekstów Liturgii Godzin¹¹². Psalmi, które są przedmiotem tych rozważań, były bardzo chętnie cytowane i komentowane w starożytności, wykorzystywane w liturgii stanowiły też księgę modlitwy i pobożności prywatnej. To ogromne bogactwo starożytności chrześcijańskiej znajduje odbicie także w katechezach papieskich tego cyklu.

W całym niedokończonym cyklu są obecne wielkie komentarze z epoki starożytności, z ogromnym bogactwem ich interpretacji: przede wszystkim chrystologiczną, ale też ascetyczną, sakramentalną, mariologiczną, historyczną. Preferowani autorzy to: Augustyn¹¹³, Ambroży¹¹⁴ i Orygenes¹¹⁵. Ten ostatni jest cytowany znacznie częściej niż w dotychczasowych katechezach,

⁹⁶ Por. np. katecheza z 18 X i 8 XI 2000 roku.

⁹⁷ *Confessiones* (19 I 2000); *In Iohannis Evangelium tractatus* (18 X, 8 XI 2000).

⁹⁸ *De oratione dominica* (14 I i 5 IV 2000); *Epistulae* (8 XI 2000).

⁹⁹ *Adversus haereses* (5 IV, 7 VI, 9 VIII i 29 XI 2000).

¹⁰⁰ *Expositio Evangelii secundum Lucam* (14 I 2000); *Expositio psalmi 118* (5 IX 2000).

¹⁰¹ *In Matthaeum homiliae* (18 X 2000); *In Iohannem homiliae* (15 XI 2000).

¹⁰² *Carmina dogmatica* (8 III 2000).

¹⁰³ *De Spiritu Sancto* (13 IX 2000).

¹⁰⁴ *Sermones* (12 IV 2000).

¹⁰⁵ *Epistulae festales* (19 IV 2000).

¹⁰⁶ *Commentarii in Iohannem* (18 X 2000).

¹⁰⁷ *Homiliae* (10 V 2000).

¹⁰⁸ *Cantica* (6 IX 2000).

¹⁰⁹ *Didaché* (8 XI 2000).

¹¹⁰ *Epistula ad Philadelphios* (8 XI 2000).

¹¹¹ *Carmina* (18 X 2000).

¹¹² Ojciec Święty rozpoczął te komentarze 28 III 2001 r. i kontynuował je aż do śmierci. Ostatnia katecheza z tego cyklu miała miejsce 26 I 2005 roku. Choroba i śmierć uniemożliwiła mu dalszą pracę nad cyklem. Polski tekst katechez por. w: Jan Paweł II, *Jutrznia. Poranna modlitwa Kościoła. Pierwszy tydzień*, Warszawa 2003; Jan Paweł II, *Jutrznia. Poranna modlitwa Kościoła. Drugi tydzień*, Warszawa 2003; Jan Paweł II, *Jutrznia. Poranna modlitwa Kościoła. Trzeci tydzień*, Warszawa 2003; Jan Paweł II, *Jutrznia. Poranna modlitwa Kościoła. Czwarty tydzień*, Warszawa 2004; Jan Paweł II, Benedykt XVI, *Nieszpory. Wieczorna modlitwa Kościoła*, Warszawa 2007.

¹¹³ Cytowane są przede wszystkim jego *Enarrationes in Psalmos* (23 V, 30 V, 7 XI 2001, 6 II, 6 III, 3 VII, 17 VII, 9 X, 23 X 2002, 26 II, 23 VII, 3 IX, 8 X 2003, 28 IV, 21 VII, 18 VIII i 15 XII 2004); są obecne także inne jego dzieła: *Sermones* (18 IX 2002, 28 VII i 15 IX 2004); *Confessiones* (4 XII 2002 i 13 VIII 2003); *In Ioannis Evangelium tractatus* 124 (4 VIII 2004).

¹¹⁴ *Expositio Psalmi 118* (14 XI 2001, 15 I, 29 I i 19 XI 2003); *Expositio Evangelii secundum Lucam* (12 II, 18 VI i 24 IX 2003); *Explanatio super Psalmos duodecim* (2 VI, 16 VI, 20 X, 27 X i 10 XI 2004); *De interpellatione Job et David* (6 II 2002); *Hexaemeron* (10 VII 2002); *De Spiritu Sancto*

w których pojawiał się sporadycznie. Co więcej, Aleksandryjczyk ten jest przedstawiany zarówno jako „autor chrześcijański”, jak i Ojciec Kościoła¹¹⁶. Są też cytowani: Jan Chryzostom¹¹⁷, Bazyl Wielki¹¹⁸, Cyryl Jerozolimski¹¹⁹, Grzegorz z Nyssy¹²⁰, Cyryl Aleksandryjski¹²¹, Grzegorz z Nazjanzu¹²², Cyprian¹²³, Justyn¹²⁴, Ireneusz¹²⁵, Atanazy¹²⁶, List Barnaby¹²⁷, Hieronim¹²⁸, Efre¹²⁹, Klemens Rzymski¹³⁰, Euzebiusz z Cezarei¹³¹, Jan Kasjan¹³², Hilary z Poitiers¹³³, Dydim¹³⁴, Maksym Wyznawca¹³⁵, Beda¹³⁶, Grzegorz z Nareku¹³⁷, Maksym z Turynu¹³⁸, Meliton z Sardes¹³⁹, Fulgencjusz z Ruspe¹⁴⁰, Jan Klimak¹⁴¹, *Martyrium Polycarpi*¹⁴², Jan Damasczeński¹⁴³, Wenancjusz Fortunatus¹⁴⁴, Grzegorz Wielki¹⁴⁵ i inni¹⁴⁶.

(4 XII 2002); *De apologia prophetae David* (4 XII 2002); *De mysteriis* (8 I i 18 VI 2003); *De virginibus* (16 VII 2003); *De Abraham* (15 X 2003); *De Jacob et vita beata* (14 I 2004).

¹¹⁵ Są obecne zarówno jego dzieła zachowane w oryginale greckim jak i te, które udostępnił Zachodowi Hieronim i Rufin w swoich tłumaczeniach i komentarzach: *De oratione* (4 IV 2001); *Tractatus in Psalmos* (24 X 2001, 24 IV, 8 V, 5 VI, 12 VI, 3 VIII, 9 X i 6 XI 2002, 23 III, 28 V, 2 VII i 20 VIII 2003, 28 IV 2004, 26 I 2005); dwukrotnie te *Homilie* są przedstawiane jako dzieło Hieronima: por. katechezy z 30 V 2001 oraz 28 V 2003 r.; *In Exodum homiliae* (3 XII 2003); *In Numeros homiliae* (16 I 2002).

¹¹⁶ Por np. katechezy z 10 VIII i 9 X 2002 roku.

¹¹⁷ *Homiliae* (25 IV 2001, 18 II 2004, 5 V 2004, por. także 30 I 2002); *Expositiones in Psalmos* (17 VII 2002 i 9 IX 2004).

¹¹⁸ *Homiliae super Psalmos* (13 VI i 8 VII 2001); *Homiliae in Hexaemeron* (17 VII 2002); *De Spiritu Sancto* (4 XII 2002); por. także katechezy z 30 IV i 8 X 2003 roku.

¹¹⁹ *Catecheses ad illuminandos* (5 XII 2001, 20 XI 2002, 10 IX 2003 i 19 V 2004).

¹²⁰ *De titulus Psalmorum* (19 IX 2001); *In Canticum canticorum homiliae* (1 IX 2004); por. także katechezy z 12 XII 2001 i 20 XI 2002 roku.

¹²¹ *Commentarii in Iohannem* (17 IV i 2 X 2002); por. także katechezę z dn. 1 XII 2004 roku.

¹²² *Carmina* (3 VII 2002 i 23 VI 2004); *Orationes* (18 IX 2002).

¹²³ *De oratione dominica* (4 IV 2001 i 8 X 2003); *Epistulae* (11 XII 2002).

¹²⁴ *Apologia I* (4 IX i 18 IX 2002); *Dialogus cum Tryphone Iudaeo* (30 X 2002).

¹²⁵ *Demonstratio apostolica* (17 III 2004); *Adversus haereses* (22 IX 2004).

¹²⁶ *Epistulae festales* (11 IV 2001); por. także 30 I 2002.

¹²⁷ *Epistola Ps-Barnaba* (18 IX i 30 X 2002).

¹²⁸ *In Isaiam prophetam* (30 X 2002); *Epistolae* (20 XI 2002).

¹²⁹ *Hymni, Carmina Nisibena* (27 XI 2002, 5 II i 10 XII 2003).

¹³⁰ *Epistula ad Corinthios* (12 II, 19 II i 9 IV 2003).

¹³¹ *Commentarii in Psalmos* (30 IV 2003, 10 III 2004).

¹³² *De incarnatione Domini contra Nestorium* (21 V 2003), *De institutis* (5 XI 2003).

¹³³ *Tractatus super Psalmos* (4 II 2002 i 12 XI 2003).

¹³⁴ *De Spiritu Sancto* (4 XII 2002).

¹³⁵ *Dialogus de vita interna* (14 V 2003).

¹³⁶ *In Lucae Evangelium expositio* (1 X 2003).

¹³⁷ *Carmina* (13 XI 2002).

¹³⁸ *Sermones* (26 XI 2003).

¹³⁹ *De Pascha* (31 III 2004)

¹⁴⁰ *Epistulae* (12 V 2004)

¹⁴¹ *Scala paradisi* (28 VIII 2002)

Pozostaje grupa katechez nie związanych z żadnym z wymienionych i omówionych cykli¹⁴⁷. W ogólnej analizie tej grupy tekstów możemy zauważyć, że Jan Paweł II nawiązuje w nich do tradycji patrystycznej, nie objawiając tu jednak szczególnych tendencji odbiegających od tego, co już widzieliśmy wyżej. Są więc tu katechezy obficie czerpiące z dziedzictwa Ojców, w których znajdujemy po kilka cytatów patrystycznych; są takie w których nawiązania do Ojców stanowi pogłębienie myśli albo ilustrację, jest też wiele takich w których Ojcowie Kościoła nie są cytowani wcale. Do wczesnochrześcijańskich autorów preferowanych wówczas przez Papieża należą: Ignacy Antiocheński¹⁴⁸, Augustyn¹⁴⁹, Piotr Chryzolog¹⁵⁰, Leon Wielki¹⁵¹, Ambroży¹⁵², Grzegorz z Nazjanzu¹⁵³, Jan Chryzostom¹⁵⁴, Grzegorz z Nyssy¹⁵⁵, Ireneusz z Lyonu¹⁵⁶ i Paulin z Noli¹⁵⁷.

Podsumowując powyższe analizy wykorzystania dzieł Ojców Kościoła w katechezach środowych Jana Pawła II możemy sformułować kilka wniosków. Katechezy środowych Jana Pawła II, głoszone w czasie całego jego pontyfikatu, nie stanowią jednolitej całości, lecz dzielą się na kilka serii i różnią się między sobą także sposobem wykorzystaniem źródeł patrystycznych. Najbardziej patrystyczne są katechezy z dwóch cykli: komentarzy do tekstów Liturgii Godzin¹⁵⁸, oraz omawiające *Credo* zwłaszcza w części trynitarniej¹⁵⁹. Na przeciwnym biegunie znajdują się katechezy o cnotach kar-

¹⁴² *Martyrium Polycarpus* (26 V 2004).

¹⁴³ *Commentarii in epistulas Pauli* (24 XI 2004).

¹⁴⁴ *Vexilla Regis* (18 IX 2002).

¹⁴⁵ *Homiliae in Hiezechielem prophetam* (30VII 2003); por. także katechezy z 9 VII 2003 i 17 XI 2004 roku.

¹⁴⁶ Tacy jak: Chryzyp (6 X 2004); mnich syryjski Izaak (21 IV 2004); modlitwa zapisana na papirusie z IV wieku (13 X 2004); modlitwa przypisywana Symeonowi z Seleucji (12 I 2005); Akta męczennika Eupliusza (28 I 2004) i anonimowa homilia z VIII wieku (5 IX 2001).

¹⁴⁷ Są to np. katechezy głoszone w pierwszym okresie pontyfikatu, po katechezach o cnotach kardynalnych (29 XI 1978 – 29 VIII 1979 = NP I 110 – NP II/2, 100), katechezy z okresu 16 II 1983 – 16 V 1984 = NP VI/1, 202 – NP VII/1, 648); 13 I 2001 – 21 III 2001, niekiedy katechezy głoszone w okresie adwentu i Wielkiego Postu, w dni świąteczne lub poświęcone szczególnym wydarzeniom.

¹⁴⁸ *Epistula ad Romanos* (14 III i 21 III 1979); *Epistula ad Corinthios* (4 VII 1979).

¹⁴⁹ *Enarrationes in Psalmos* (28 III i 9 V 1979), *Sermones* (18 IV, 9 V, 13 VI i 1 VIII 1979).

¹⁵⁰ *Sermones* (21 III i 28 III 1979).

¹⁵¹ *Sermones* (25 II 1998).

¹⁵² *Expositio Evangelii secundum Lucam* (14 III 2001); *De Spiritu Sancto* (22 XII 1982 i 21 III 2001).

¹⁵³ *De pauperum amore* (28 III 1979).

¹⁵⁴ Katechezy z 23 V, 13 VI i 10 I 2001 roku.

¹⁵⁵ *De hominis opificio* (17 I 2001).

¹⁵⁶ *Adversus haereses* (24 I i 14 III 2001).

¹⁵⁷ *Carmina* (24 I 2001).

¹⁵⁸ Wygłoszone w okresie: 28 III 2001 – 26 I 2005 roku.

¹⁵⁹ Wygłoszone w okresie: 3 VII 1985 – 3 VII 1991 roku.

dynalnych¹⁶⁰, które nie cytują wcale Ojców Kościoła oraz katechezy omawiające odkupienie ciała i sakramentalność małżeństwa i podejmują wyzwania stawiane przez encyklikę *Humanae vitae*¹⁶¹, w których odwołania do autorów epoki patrystycznej są sporadyczne.

W całości dzieła są obecni Ojcowie Kościoła reprezentujący różne środowiska, różne okresy i różną teologię. Autorami preferowanymi przez Jana Pawła II są: Augustyn, Ambroży, Ireneusz, Jan Chryzostom, Bazyli Wielki, Cyprian, Cyryl Jerozolimski, Cyryl Aleksandryjski, Ignacy Antiocheński, a w cyklu komentującym teksty Liturgii Godzin także Orygenes.

Generalnie możemy stwierdzić, że w całości katechez środowych źródła patrystyczne pełnią rolę ważną, a w niektórych cyklach tych tekstów – wręcz niezbywalną. Papież z jednej strony zauważa rolę, jaką Ojcowie Kościoła odegrali w historii egzegezy i w kształtowaniu się teologii Kościoła, z drugiej zaś – przywołując ich naukę – ukazuje, że jest ona wciąż inspirująca i aktualna, także dla Kościoła przełomu drugiego i trzeciego tysiąclecia.

Okres 27 lat pontyfikatu Jana Pawła II i monumentalna spuścizna, jaką Papież po sobie pozostawił przemieniały i wciąż przemieniają świat. Nie bez podstaw możemy więc pytać, na ile w tym czasie zmieniał się także sam Jan Paweł II, i w jakim kierunku ewoluowały jego poglądy, jak rozwijała się jego metoda badań teologicznych i głoszenia katechez. Praca nad tym tematem nasuwa także pytanie o to, na ile obecność Ojców Kościoła w poszczególnych katechezach jest podyktowana ich zasługami i ich wkładem w rozwój nauki Kościoła, na ile ewolucją poglądów samego Ojca Świętego, a na ile czynnikami zewnętrznymi, takimi jak chociażby dostępność źródeł czy też wkład sekretarzy w ostateczny kształt katechez, który w ostatnim okresie życia Jana Pawła II na pewno był znaczny. To niewątpliwie ważne i z pewnością fascynujące pytania, przekraczające jednak ramy tego krótkiego artykułu.

PADRI DELLA CHIESA NELLE UDIENZE GENERALI DEL MERCOLEDÌ DI GIOVANNI PAOLO II

(Riassunto)

Giovanni Paolo II durante tutto il pontificato, più di ogni suo Predecessore, ha incontrato il Popolo di Dio. Ogni mercoledì era dedicato alle udienze generali in cui hanno partecipato 17,6 milioni di pellegrini. Generalmente durante le udienze il

¹⁶⁰ Wygłoszone w okresie 25 X – 22 XI 1978 roku.

¹⁶¹ Wygłoszone w okresie: 5 IX 1979 – 28 XI 1984 roku.

Papa pronunciava le catechesi, che possiamo dividere in alcuni cicli: Le quattro virtù cardinali; La redenzione del corpo e la sacramentalità del matrimonio; Il Credo; La preparazione del Giubileo 2000; L'Anno Giubilare 2000; La Liturgia delle Ore.

Questi cicli differenziano, tra l'altro, anche per quanto riguarda l'uso dei testi patristici. I cicli più fondati sull'eredità patristica sono i seguenti: *I commentarii ai testi della Liturgia delle Ore* (pronunciate nel periodo: 28 III 2001 – 26 I 2005) e *Il commento al "Credo"* specialmente nella parte che riguarda la fede trinitaria (catechesi pronunciate nel periodo: 3 VII 1985 – 3 VII 1991). Sul lato opposto si situano le *Catechesi sulle virtù cardinali* (pronunciate tra il 25 X e il 22 XI 1978), durante le quali i Padri della Chiesa non sono citati neanche una volta e le *Catechesi sulla redenzione del corpo e la sacramentalità del matrimonio* (pronunciate nel periodo: 5 IX 1979 – 28 XI 1984), in cui richiami agli autori del periodo patristico sono sporadici.

Generalmente si può constatare, che in tutto il corpo delle catechesi i richiami patristici svolgono ruolo importante, ed in alcuni casi sono fondamentali per la presentazione del discorso. Vengono citati Padri della Chiesa che rappresentano vari ambienti, diversi periodi e differenti scuole teologiche. I Padri preferiti da Giovanni Paolo II sono: Agostino, Ambrogio di Milano, Ireneo di Lione, Giovanni Crisostomo, Basilio di Cesarea, Cipriano, Cirillo di Gerusalemme, Cirillo di Alessandria, Ignazio di Antiochia e Origene. Il Papa Wojtyła da una parte riconosce il ruolo che i Padri hanno svolto nella storia dell'esegesi e nella formazione del dogma, dall'altra – fa vedere la loro attualità anche nel mondo del XX e XXI secolo.